

PERSPECTIVES PER A LA UTILITZACIÓ DEL CINEMA A LA HISTÒRIA LOCAL

PEDRO NOGALES CÁRDENAS

El cinema tot just acaba de fer 100 anys d'història. Pot semblar que un segle de cinema no ens permet donar una gran utilitat de les pel·lícules com a documents històrics. Res més lluny de la realitat. El cinema i tots els seus derivats són immillorables documents històrics per entendre els esdeveniments socials, polítics i culturals del segle XX. Però, cal aprofundir en el seu estudi per comprendre millor la informació que ens pot donar.

Hi ha un ampli consens entre els historiadors del fet que el cinema és una excel·lent eina per a la història. Però encara, a la discussió sobre la utilització del cinema a la història, es cometen greus errors, com el fet de considerar un film com un bon llibre d'història. Tot i que hi ha hagut importants avenços —només hem de recordar els treballs de José María Caparrós Lera i el seu grup de Film-Història—, encara s'utilitzen marginalment els documents visuals. A més és molt significativa la total desconexió del fet que es pot fer història local amb el cinema. Aquestes breus pàgines pretenen mostrar amb quin tipus de pel·lícules podem fer-la, quina informació se'n pot extreure i quin tipus d'història podem fer.

TIPUS DE PEL·LÍCULES

Per començar hem d'entendre el cinema com a imatges en moviment. Per tant hem de considerar tot tipus de pel·lícules. Totes ens poden aportar alguna informació a escala local. Però, quins tipus

Imatge d'una desfilada falangista a la Selva del Camp tal com la mostra una pel·lícula familiar dels anys quaranta. (Foto: © Arxiu d'Audiovisuals de la Generalitat de Catalunya i Centre de Lectura de Reus).

de pel·lícules ens poden servir com a historiadors locals? Considero quatre classificacions possibles:

1) Les semiprofessionals: són pel·lícules fetes als inicis del cinema que resulten molt difícils de classificar entre les professionals o les no professionals, ja que fins a la fi de la primera dècada del segle XX no es produirà una clara diferenciació entre producció i exhibició de pel·lícules. Durant aquest període, gran part dels cinematògrafs itinerants i els primers empresaris dels cinemes de moltes ciutats o pobles de Catalunya faran films de caràcter local per atreure el públic. Aquests films no els podem considerar totalment professionals però tampoc amateurs ja que són explotats als cinemes itinerants o les sales.

Aquestes pel·lícules poden tenir un alt interès històric, perquè ens mostren aspectes desapareguts del passat de pobles o ciutats. Encara que, dissortadament, el 95% d'aquestes pel·lícules les podem considerar desaparegudes.

2) Les professionals: serien les fetes per persones que cobren per fer pel·lícules. La importància del cinema professional per ser utilitzat per a l'estudi històric d'una àrea geogràfica concreta s'establiria en proporció a la seva relevància. No es pot negar que és més fàcil i temàticament més variada fer la història de Barcelona que de qualsevol altra ciutat de Catalunya. A la resta de ciutats i pobles del nostre país el cinema professional perd la seva força vers altres formes de cinema.

3) Les amateurs: En els anys trenta es desenvoluparà, dins la classe benestant —tot i que després el cinema amateur es popularitzi i s'estengui a l'àmbit rural—, una nova afició: fer cinema. Principalment perquè es comercialitzarà a partir de 1923 la filmadora per a afeccionats. Una càmera lleugera i amb pel·lícula de 9,5 mm. És el naixement del cinema domèstic, amateur o familiar. Un cinema que va perdurar fins a la dècada dels vuitanta quan el cinema no professional va ser arraconat pel vídeo. Algunes de les persones que posseïen aquestes càmeres van crear grups i associacions de cineastes amateurs¹ que faran concursos i sessions de cinema.

4) Les familiars: aquest tipus de cinema es diferencia de l'amateur en el fet que la persona que filma no té cap intenció de fer un film, simplement vol enregistrar un instant per tenir un record d'aquell moment, sense cap mena d'intenció d'expressar res.

Aquests dos últims tipus de pel·lícules poden constituir una font documental fonamental per a la utilització del cinema a la història local, principalment a Catalunya, bressol del cinema amateur nacional. El problema principal és l'escassa cura en la seva conservació. Però, en canvi, la investigació i recerca no és gaire complicada ja que es poden trobar petjades als diaris locals.

UNA EINA PER AL CONEIXEMENT HISTÒRIC

Hem de ser conscients que tot el que volem estudiar no apareixerà a les pel·lícules, però hi ha alguns aspectes del coneixement històric que es poden beneficiar del seu estudi. Un dels primers elements que es poden investigar és l'evolució de l'entorn geogràfic. Amb les imatges cinematogràfiques es pot veure com era un indret que amb el pas del temps ha desaparegut, com s'industrialitza un espai, com s'humanitzen els espais naturals, com afecta el turisme a la costa, etc. Però hi ha tres aspectes que cal destacar sobre els ja mencionats. El primer és l'estudi de la utilització de l'espai geogràfic. Per exemple, en el cas de la ciutat de Reus, l'estudi de la utilització de la plaça dels Quartels pels militars com a lloc de desfilades i esdeveniments commemoratius, com apareixen als films *Prim* (professional, 1930, de José Buchs) i *Concentració Provincial de FET y*

de las JONS (familiar, anys quaranta). Un segon aspecte interessant és estudiar com aquests canvis territorials impacten psicològicament certs grups socials. Això es pot veure, sobretot, al cinema familiar que filma esdeveniments privats que són significatius per a ells. Per exemple, a la pel·lícula familiar *Salou*, un senyor es dedica a mostrar-nos els canvis que el turisme havia produït.

Un tercer, dins l'àmbit estricte del cinema professional, ens mostra la significació que una àrea geogràfica té en el conjunt de la planificació territorial d'un estat. Prou significatiu és que en els anys seixanta la majoria de notícies del NO-DO sobre la província de Tarragona parlessin del complex petroquímic i del turisme. D'altra banda, en el camp historicoantropològic, el cinema ens pot proporcionar imatges sobre festes i tradicions que amb el temps han canviat o han desaparegut. Però molt més important crec que és veure la vida diària de la gent a les ciutats, els estiuèigs, les diversions, les relacions familiars, etc. Per exemple, amb una successió de pel·lícules familiars de casaments es pot contemplar l'evolució social d'una família.

Un altre apartat interessant és que les pel·lícules no professionals també poden mostrar-nos edificis artístics o fins i tot artistes locals en les seves activitats quotidianes o aspectes desconeguts de la seva vida. Un exemple magnífic és la pel·lícula amateur que TV3 va mostrar recentment, sobre Josep Pla, de Jean Bacca.

Finalment, les pel·lícules també ens fan arribar esdeveniments històrics locals. Fets en què participa el cineasta o, com en el cas del tortosí Mariano Jover Flix, que decideix ser el cronista de la seva ciutat. Però normalment, la majoria dels reportatges o documentals que mostren els films amateurs són d'actes periòdics o programats amb antelació.

Exemples serien, en el cas del Camp de Tarragona, la *Visita del Comte Ciano a Tarragona el 1939*, les visites de Franco a Reus el 1942 i a Tarragona el 1967, el trasllat de les restes del general Prim al cementiri de Reus el 1971, etc.

Aquestes pel·lícules ofereixen la possibilitat de poder comparar el que s'hi veu amb la informació documental existent de l'època i amb els noticiaris oficials. També podem veure l'actitud de la persona que va filmar les imatges i la del grup social que representa, el seu interès en l'acte, quina idea o quin record vol tenir-ne.

UN NOU PUNT DE VISTA

Per poder estudiar tots aquestes temes, hem d'intentar, però, simplificar les metodologies d'anàlisi existents. Però sobretot, cal concentrar els nostres esforços en els elements històrics que volem estudiar. Per això hem de determinar què volia dir l'autor de la pel·lícula; quins temes, elements històrics, valors i missatges conté el film; com els presenta en la pel·lícula; quina relació tenen amb els fets històrics sociopolítics i quin ressò social va tenir la pel·lícula. També cal ser conscients que el cinema és un document més, a l'abast dels historiadors, que aporta un vessant diferent; un punt de vista nou. Són molt interessants, per exemple, les comparacions de la visita de Franco el 1967 entre la notícia de premsa, el noticiari oficial i la pel·lícula amateur on passem del grandiloqüent discurs propagandístic de les primeres al fet viscut des del carrer, l'última. Però, sobretot, aquestes pel·lícules el que ens mostraran serà la vida diària de les ciutats i pobles de Catalunya, les preocupacions dels seus habitants i la seva forma de divertir-se. Això sí, sempre que puguem conservar-les.

NOTES

1. La primera associació de cinema amateur de Catalunya es forma dins del Centre Excursionista de Catalunya al voltant del 1930 de la mà de Josep Fontanet, i es constitueix en subsecció a la fi de 1931. Ben aviat s'estén per tot Catalunya la dèria del cinema amateur i es creen associacions ja abans de la Guerra Civil a Sabadell, Terrassa, Vilanova i la Geltrú, Mataró, Reus, Manresa, Badalona i Vic (vegeu José Torrella, *Crónica y análisis del cine amateur español*, Rialp, Madrid, 1965, pp. 33-47).

PEDRO NOGALES CÁRDENAS

Membre de la Unitat d'Investigació del Cinema de la Universitat Rovira i Virgili